

Agnieszka Wojcieszak-John, Joanna Zajączkowska-Burtowy

Ustalenie płci małoletniego przebywającego w pieczy zastępczej

Determining the sex of a minor in foster care

Abstract

In the Polish legal system, a debate has been ongoing for years about the need to regulate the procedure for determining gender, which has significant consequences for both individuals and family relations. Although there is currently a lack of unambiguous legislation on this issue, the need for such legislation is becoming increasingly urgent, especially with regard to minors who do not identify with their biological sex. The current legislation does not clearly define the competencies related to the representation of minors in gender determination cases, which raises practical problems. It should be noted that family-legal relations do not always enable a child to grow up in the so-called traditional family model. Sometimes parents are unable to provide proper custody and upbringing. This can lead to a situation in which the guardianship court is forced, in order to ensure the protection of the child's welfare, to interfere in these relations. As a result, parental authority may be restricted and the child may be placed in foster care. This ruling may present complex issues in terms of decision-making regarding the minor's legal situation, especially when it comes to the possibility of initiating sex determination proceedings. In such cases, it is necessary to consider the principle of the child's welfare and to develop mechanisms for effective representation. The institution of the child's representative may play a key role here, as it makes it possible to conduct proceedings concerning the minor. In situations where there is a lack of support from parents or guardians, the court can appoint a representative ex officio, ensuring the protection of the minor's interests. Thanks to the institution of the child's representative, which expands his powers in relation to the previously appointed guardian of the minor, it becomes possible to represent the child in the process effectively. Nevertheless, the current legal situation still requires a more comprehensive regulation of the sex determination procedure, so that it takes into account both individual autonomy and family and social interests.

Keywords: *foster care, parental authority, gender reassignment, gender determination procedure, child's representative*

Dr Agnieszka Wojcieszak-John, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska, ORCID: 0000-0003-1739-4037, e-mail: a.wojcieszak@amu.edu.pl

Dr Joanna Zajączkowska-Burtowy, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska, ORCID: 0000-0001-8431-4928, e-mail: joanna.zajaczkowska@lexfamilia.pl

Data zgłoszenia tekstu przez autorki: 15.03.2024 r.; data zaakceptowania do publikacji: 20.03.2024 r.

Streszczenie

W polskim systemie prawnym od lat toczy się debata na temat potrzeby uregulowania procedury ustalania płci, co ma istotne konsekwencje zarówno dla jednostek, jak i dla relacji rodzinnych. Mimo że obecnie brak jest jednoznacznych przepisów dotyczących tego zagadnienia, potrzeba ich stworzenia staje się coraz pilniejsza, szczególnie w odniesieniu do małoletnich osób, które nie identyfikują się ze swoją płcią biologiczną. Obowiązujące przepisy nie określają jednoznacznie kompetencji związanych z reprezentacją małoletnich w sprawach o ustalenie płci, co rodzi praktyczne problemy. Zauważyć należy, że relacje rodzinnoprawne nie zawsze umożliwiają dziecku wzrastanie w tzw. tradycyjnym modelu rodziny. Czasami rodzice nie są w stanie zapewnić właściwej pieczy i wychowania. To może doprowadzić do sytuacji, w której sąd opiekuńczy zmuszony będzie – w celu zagwarantowania ochrony dobra dziecka – do ingerencji w te relacje. W konsekwencji dojść może do ograniczenia władzy rodzicielskiej i umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej. Orzeczenie to stanowić może złożoną problematykę w zakresie decyzyjności dotyczącej sytuacji prawnej małoletniego, zwłaszcza jeśli chodzi o możliwość wszczęcia postępowania o ustalenie płci. W takim przypadku konieczne jest uwzględnienie zasady dobra dziecka oraz wypracowanie mechanizmów pozwalających na skuteczne jego reprezentowanie. Instytucja reprezentanta dziecka odgrywać tu może kluczową rolę, gdyż umożliwia prowadzenie postępowania dotyczącego małoletniego. W sytuacji gdy brak jest wsparcia ze strony rodziców lub opiekunów, to sąd z urzędu może ustanowić reprezentanta, co zapewnia ochronę interesów małoletniego. Dzięki instytucji reprezentanta dziecka, która poszerza jego kompetencje względem wcześniej ustanawianego kuratora małoletniego, możliwa staje się skuteczna reprezentacja dziecka w procesie. Niemniej obecna sytuacja prawna w dalszym ciągu wymaga bardziej kompleksowego uregulowania procedury ustalania płci, aby uwzględniała zarówno autonomię jednostki, jak i interesy rodzinne oraz społeczne.

Słowa kluczowe: *piecza zastępcza, władza rodzicielska, zmiana płci, procedura ustalania płci, reprezentant dziecka*

1. Wprowadzenie

Od wielu lat w polskim systemie prawnym ma miejsce dyskusja dotycząca potrzeby uregulowania procedury ustalenia płci¹. Temat ten jest szczególnie ważny, jako że odwołuje się do tożsamości płciowej w ogólności, a w szczególności do płci człowieka². Zważyć należy, że wątpliwości prezentowane przez przedstawicieli nauki prawa³, filozofii, bioetyki i medycyny koncentrują się nie tyle wokół samej procedury ustalenia płci, ile wokół rodzinnoprawnych konsekwencji ustalenia płci⁴. W literaturze wskazuje się, że procedura ustalenia płci powinna być zakazana, jako że „płeć człowieka nie jest sprawą prywatną”⁵, ponieważ jej zmiana musi uwzględniać interesy innych osób (np. dzieci, małżonka)⁶. Niemniej dominuje przekonanie, wynikające z potrzeby poszanowania godności i intymności, że prawne ustalenie płci „powinno cechować się możliwie szeroką elastycznością”⁷.

Oczywiste jest, że poczucie przynależności do danej płci zasadza się na gwarancjach ochrony godności, prywatności, a także autonomii⁸. Dzieje się tak, ponie-

¹ Ustalenie płci jest również nazywane przez autorki – zamiennie – zmianą płci. Podobnie np. J. Haberko, *Dopuszczalność zmiany płci u osoby małoletniej*, [w:] *Bezpieczeństwo rodziny wobec współczesnych wyzwań*, red. W. Lis, Lublin 2021, s. 71–72; J. Haberko, A. Agaciak, *Współczesne wyzwania prawa rodzinnego w kontekście problemu zmiany płci*, [w:] *Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin profesora Jerzego Ignatowicza*, red. M. Nazar, Lublin 2015, s. 127; J.M. Łukasiewicz, *Prawne aspekty zmiany płci w wybranych państwach europejskich*, Toruń 2022, *passim*; M. Filar, *Glosa do uchwały składu 7 sędziów z 22 czerwca 1989 r.*, CZP 37/89, „Państwo i Prawo” 1990/10, s. 116–118; O. Kuśmirek, F. Sztandera, *Prawne aspekty zmiany płci – glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 7 marca 2016 r.*, I ACa 1830/15, „Medyczna Wokanda” 2017/9, s. 275–286; J. Bodio, *Uwagi o trybie postępowania o uzgodnienie płci*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2023/1, s. 114; P. Rusak-Romanowska, *Bezpieczeństwo dzieci i ich prawo do ustalenia swojego pochodzenia w przypadku zmiany płci przez transseksualnego rodzica*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2022/4, s. 117–132.

² Zob. m.in. E. Holewińska-Łapińska, *Sądowa zmiana płci. Analiza orzecznictwa z lat 1991–2008*, [w:] *Studia i analizy Sądu Najwyższego*, t. 4, red. K. Ślęzak, Warszawa 2010, s. 14–15; A. Wojcieszak-John, *Płeć człowieka jako dobro osobiste*, „Consilium Iuridicum” 2023, wydanie specjalne, s. 35–54, <https://doi.org/10.52097/ci.8494> (dostęp: 3.06.2025 r.).

³ Zob. m.in. M. Filar, *Prawne i społeczne aspekty transseksualizmu*, „Państwo i Prawo” 1987/7, s. 67–77; K. Osajda, *Transseksualizm w świetle prawa i praktyki sądów polskich*, „Przegląd Sądowy” 2004/5, s. 143–161; E. Holewińska-Łapińska, *Sądowa...*, [w:] *Studia...*, s. 13.

⁴ Zob. np. J. Haberko, A. Agaciak, *Współczesne...*, [w:] *Prawo...*, s. 127; Ł. Błaszczak, *Charakter prawny powództwa o zmianę płci. Dylematy na gruncie prawa procesowego cywilnego*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie” 2015/9, s. 131–156; P. Leń, *Prawidłowa legislacja urzędowej zmiany płci w świetle rekomendacji europejskich oraz na tle najnowszych uregulowań w prawie obcym*, „Przegląd Prawa Medycznego” 2020/1, s. 95–140; J. Michalik, *Kiedy ciało jest więzieniem, a państwo strażnikiem. Analiza procedury zmiany płci metrykalnej ze szczególnym uwzględnieniem kryterium ustalenia płci*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2012/2, s. 61–86; K. Rozental, *O zmianie płci metrykalnej de lege ferenda*, „Państwo i Prawo” 1991/10, s. 64–73; por. M. Boratyńska, *Ustawa o uzgodnieniu płci a przygody transseksualistów w próżni legislacyjnej*, „Prawo i Medycyna” 2015/3, s. 53–83.

⁵ A. Wojcieszak-John, *Płeć...*, s. 40.

⁶ Zob. wyrok Sądu Najwyższego (dalej SN) z 6.12.2013 r., I CSK 146/13, OSNC-ZD 2015/2, poz. 19.

⁷ M. Adamczewska-Stachura, P. Plich, *Pojęcie uzgodnienia płci przez przyzmat praw człowieka*, [w:] *Postępowanie w sprawach o ustalenie płci. Przewodnik dla sędziów i pełnomocników*, red. A. Bodnar, Warszawa 2020, s. 9.

⁸ Podobnie K. Urbanowicz, M. Bętkowska, *Prawne aspekty zmiany płci – uwagi na gruncie prawa polskiego oraz wybranych krajów europejskich*, „Medyczna Wokanda” 2018/10, s. 99. Na temat źródłowego charakteru godności m.in. L. Bosek, *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Warszawa 2012, s. 343.

waż płeć jako wartość prawnie chroniona i społecznie uznawana pozostaje w korelacji ze swobodą decydowania o własnym postępowaniu czy też samodzielnym rozstrzyganiu swoich spraw (a więc autonomią w ujęciu funkcjonalnym, która wywodzi się z godności)⁹. W istocie sprowadza się to do uznania, że człowiek ma możliwość samostanowienia o sobie i kształtowania swojej sytuacji prawnej w relacji z innymi podmiotami. To z kolei wynika z potrzeby poszanowania indywidualności człowieka rozumianej w kategoriach osobowości lub poczucia odrębności¹⁰.

Jak już zostało wcześniej podniesione, system prawny nie zawiera rozwiązań normatywnych, które *explicite* odnosiłyby się do procedury prawnego ustalenia płci człowieka¹¹. To z kolei rodzi poważne problemy w praktyce. Bezsporne jest bowiem, że ustalenie płci implikuje daleko idące konsekwencje prawne. Jedynie tytułem przykładu wskazać należy na filiacyjne skutki ustalenia płci czy problemy związane z realizacją praw wynikających z pokrewieństwa.

Ponadto konieczność syntetycznego (a nade wszystko kompleksowego) uregulowania procedury ustalenia płci pojawia się przede wszystkim w kontekście osób małoletnich¹². W przestrzeni publicznej coraz częściej pojawiają się informacje na temat nastolatków, którzy nie identyfikują się ze swoją płcią biologiczną¹³. Niejednokrotnie domagają się oni wszczęcia procedury ustalenia płci, podając, że postrzegają siebie jako osobę transpłciową¹⁴. To z kolei rodzi potrzebę zastanowienia się nad – z jednej strony – zasadnością wytoczenia powództwa przewidzianego w art. 189 Kodeksu postępowania cywilnego¹⁵ względem przedstawicieli ustawowych małoletniego oraz – z drugiej strony – istnieniem (albo nieistnieniem) korelacji między autonomią w ujęciu funkcjonalnym a zakresem zdolności do czynności prawnych małoletniego.

⁹ Na temat autonomii zob. A. Wojcieszak, *Autonomia pacjenta z zaburzeniami psychicznymi*, Warszawa 2022, *passim*; A. Wnukiewicz-Kozłowska, *Autonomia jednostki w międzynarodowym prawie biomedycznym*, Wrocław 2019, *passim*; M. Boratyńska, *Wolny wybór. Gwarancje i granice praw pacjenta do samodecydowania*, Warszawa 2012, *passim*; P. Łuków, *Granice zgody: autonomia zasad i dobro pacjenta*, Warszawa 2005, *passim*; B. Janiszewska, *Zgoda na udzielenie świadczenia zdrowotnego. Ujęcie wewnątrzsistemowe*, Warszawa 2013, *passim*; N. Karczevska-Kamińska, *Przymus leczenia i inne interwencje medyczne bez zgody pacjenta*, Warszawa 2018, *passim*; M. Szwed, *Przymusowe umieszczenie w zakładzie psychiatrycznym w świetle współczesnych standardów ochrony praw człowieka*, Warszawa 2020, *passim*.

¹⁰ *Indywidualność*, [w:] *Słownik języka polskiego*, oprac. E. Sobol, Warszawa 2006, s. 274.

¹¹ J. Haberk, *Dopuszczalność...*, [w:] *Bezpieczeństwo...*, s. 71 i n.; A. Wojcieszak-John, *Płeć...*, s. 36; zob. też M. Michalska, A. Wojcieszak, *Stwierdzenie transpłciowości w przypadku osoby pozostającej w związku małżeńskim*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza” 2017/95, s. 213–223; P. Leń, *Prawidłowa...*, s. 95–140.

¹² Zob. A. Bielska-Brodziak, M. Boratyńska, [w:] *System Prawa Medycznego*, t. 2, cz. 2, *Regulacja prawna czynności medycznych*, red. M. Boratyńska, P. Konieczniak, Warszawa 2019, s. 567–570; B. Kmiecik, *Zmiana płci u dzieci jako wyzwanie dla prawa i społeczeństwa*, „Family Forum” 2016/6, s. 155–176 i tam podana literatura. Podobnie A. Gawlik, A. Bielska-Brodziak, *Dzieci bez płci. Jak polski prawodawca rozwiązuje problemy osób interseksualnych. Część pierwsza*, „Prawo i Medycyna” 2016/2, s. 7.

¹³ *Transpłciowe nastolatki w Polsce. Próba zrozumienia problemu*, <https://holistic.news/transplciowe-nastolatki-w-polsce-proba-zrozumienia-problemu/> (dostęp: 5.03.2024 r.).

¹⁴ P. Kallalas, *Korekta płci nastolatków. „Potrzeba regulacji procesu”*, <https://zdrowie.trojmiasto.pl/Korekta-zmiana-płci-u-nastolatkow-w-Polsce-Potrzeba-regulacji-procesu-n175116.html> (dostęp: 5.03.2024 r.).

¹⁵ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 ze zm.) – dalej k.p.c.

Jednocześnie zważyć należy konieczność ochrony interesów niemajątkowych małoletniego, a także gwarancje wynikające z zasady dobra dziecka¹⁶.

Godzi się podkreślić, że relacje rodzinne nie zawsze umożliwiają dziecku wzrastanie w tzw. tradycyjnym modelu rodziny¹⁷. Czasami rodzice nie są w stanie zapewnić właściwej pieczy i wychowania. To w konsekwencji może doprowadzić do sytuacji, w której sąd, po uprzednio zastosowanych środkach przewidzianych w art. 109 § 2 pkt 1–4 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹⁸ oraz formach pomocy rodzicom, które nie doprowadziły do usunięcia stanu zagrożenia dobra dziecka, orzeka o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej (art. 112³ k.r.o.). Orzeczenie o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej może mieć także miejsce, gdy jest to od razu konieczne, a więc bez uprzedniego zastosowania wspomnianych powyżej środków. Bez względu jednak na sytuację prowadzącą do konieczności orzeczenia tego środka problematyczny jest stan prawny odnoszący się do sprawowanej nad tym dzieckiem władzy rodzicielskiej, albowiem od tego momentu część kompetencji wykonywana jest przez dodatkowy podmiot (tzw. piecza podzielona, współdzielona¹⁹). Dyskusyjne pozostaje przy tym ustalenie kompetencji decyzyjnych w przedmiocie wytoczenia powództwa o ustalenie płci w przypadku umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej. Ustawodawca jak dotąd nie uregulował tej kwestii, co w praktyce rodzi poważne problemy, których analiza jawi się jako uzasadniona, szczególnie w kontekście praw i obowiązków wynikających z władzy rodzicielskiej.

2. Procedura ustalenia płci dziecka

Procedura ustalenia płci rozważana jest w rozmaitych kontekstach i przy uwzględnieniu często zgoła odmiennych aspektów. Przypuszczać można, że przyczynkiem, dla którego osoby małoletnie podejmują decyzję o przeprowadzeniu procedury ustalenia płci jest nie tylko brak akceptacji dla własnej płci, ale również brak zrozumienia ze strony rówieśników. To sprawia, że ustalenie płci staje się coraz powszechniejsze wśród małoletnich w Wielkiej Brytanii, Szwecji czy Finlandii²⁰. Poza tym w przestrzeni publicznej oraz w nauce prawa podejmowane są dyskusje na temat potrzeby stworzenia w polskim systemie prawnym modelu postępowania uwzględniającego interesy osób

¹⁶ Na temat dobra dziecka zob. m.in. A. Olejniczak, *Materiałnoprawne przesłanki udzielenia rozwodu*, Poznań 1980, s. 52; M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2004, s. 19–20; R. Łukasiewicz, *Dobro dziecka a interesy innych podmiotów w polskiej regulacji prawnej przysposobienia*, Warszawa 2019, s. 64–68; J. Marciniak, *Treść i sprawowanie opieki nad małoletnim*, Warszawa 1975, s. 19.

¹⁷ A. Balcer, *Współczesne modele alternatywne wobec rodziny tradycyjnej*, [w:] *Kiedy myślimy Rodzina...*, red. M. Duda, K. Kutek-Sladek, Kraków 2016, s. 96 i n.; D. Gębuś, *Kreowane w mediach modele rodziny*, „Edukacja i Dialog” 2001/4, s. 45; J. Izdebska, *Dziecko w rodzinie u progu XXI wieku. Niepokoje i nadzieje*, Białystok 2000, s. 17; por. M. Andrzejewski, *Ochrona praw dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej (dziecko – rodzina – państwo)*, Zakamycze 2003, s. 13–51.

¹⁸ Ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 ze zm.) – dalej k.r.o.

¹⁹ J. Zajączkowska-Burtowy, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Frasz, M. Habdas, Warszawa 2021, s. 1066.

²⁰ Ł. Sakowski, *Zabiegi tranzyjacji płci u małoletnich powinny być zakazane*, <https://klubjagiellonski.pl/2023/02/10/zabiegi-tranzyjacji-plci-u-maloletnich-powinny-byc-zakazane/> (dostęp: 5.03.2024 r.).

(zarówno pełnoletnich, jak i małoletnich), których tożsamość płciowa różni się od płci wpisanej do aktu urodzenia²¹. Z tego też względu uzasadnione wydaje się podjęcie rozważań w tym przedmiocie.

Nie da się zaprzeczyć, że procedura ustalenia płci rodzi uzasadnione wątpliwości z perspektywy prawa cywilnego i prawa konstytucyjnego²². Z jednej strony przyjmuje się, że płeć człowieka jest dobrem osobistym korzystającym z ochrony przewidzianej przepisami prawa, z drugiej zaś procesowy tryb postępowania o jej ustalenie „ogranicza prawo do prywatności osoby dokonującej tej zmiany”²³. Dzieje się tak, ponieważ procedura sądowego ustalenia płci obliuguje do ujawnienia faktu uzgodnienia płci rodzicom powoda²⁴, którzy posiadają legitymację bierną²⁵. Istotne znaczenie z punktu widzenia charakteru sprawy mają więc relacje rodzinne²⁶. Brak właściwych relacji rodzinnych może bowiem doprowadzić do utrudniania postępowania, a niekiedy nawet jego celowego przedłużania przez rodziców²⁷. Najczęściej wiąże się to z tym, że rodzice nie potrafią zaakceptować sytuacji, w której powód (ich dziecko) nie utożsamia się ze swoją płcią biologiczną²⁸.

Zważyć należy, że prawo do decydowania o swoim życiu osobistym²⁹ znalazło swój wyraz w art. 47 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej³⁰. Przepis ten nakazuje przyjąć istnienie obowiązku poszanowania oraz ochrony sfery życia prywatnego, w tym zwłaszcza decyzji jednostki o jej życiu osobistym³¹, przy czym jednym z przejawów prawa do prywatności pozostaje autonomia informacyjna³² rozumiana w kategoriach prawa do samookreślenia informacyjnego³³. Jak słusznie wskazuje się w literaturze, „tożsamość płciowa jednostki i fakt zmiany płci są okolicznościami

²¹ J. Karkulski, J. Pyłko, *Wątpliwości konstytucyjne w zakresie sądowej procedury zmiany płci*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2017/2, s. 65–81.

²² J. Karkulski, J. Pyłko, *Wątpliwości...*, s. 65–81.

²³ J. Bodio, *Uwagi...*, s. 121.

²⁴ W sytuacji śmierci jednego z rodziców pozwanym jest pozostały przy życiu rodzic. Natomiast w sytuacji śmierci obojga ustanawiany jest kurator. Jednocześnie w orzecznictwie wskazano, że obok rodziców należy pozwać również małżonka oraz dzieci osoby, która nie utożsamia się ze swoją płcią biologiczną – wyrok SN z 6.12.2013 r., I CSK 146/13, OSNC-ZD 2015/2, poz. 19.

²⁵ J. Lipski, *Uwagi dotyczące poselskiego projektu ustawy o uzgodnieniu płci na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz poglądów doktryny*, „Zeszyty Prawnicze” 2014/3, s. 33; uchwała SN z 22.09.1995 r., III CZP 118/95, OSNC 1996/1, poz. 7.

²⁶ M. Szeroczyńska, *Procedura zmiany płci metrykalnej transseksualistów a ochrona prawa do życia prywatnego w prawie polskim i zagranicznym*, „Studia Prawnicze” 2009/1–2, s. 260.

²⁷ J. Karkulski, J. Pyłko, *Wątpliwości...*, s. 76.

²⁸ J.M. Łukasiewicz, *Prawne...*, s. 176, 182–183.

²⁹ Zob. np. wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka: z 26.03.1985 r., skarga nr 8978/80, X i Y przeciwko Holandii, A. 91; z 10.04.2007 r., skarga nr 6339/05, Evans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu; z 17.12.2009 r., skarga nr 16428/05, Gardel przeciwko Francji.

³⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.) – dalej Konstytucja RP.

³¹ Na temat naruszenia art. 47 Konstytucji RP m.in. wyroki Trybunału Konstytucyjnego: z 19.05.1998 r., U 5/97, OTK 1998/4, poz. 46; z 2.04.2001 r., SK 10/00, OTK 2001/3, poz. 52; z 18.07.2011 r., K 25/09, OTK-A 2011/6, poz. 57.

³² Por. M. Jagielski, *Pojęcie danych medycznych i zasady ich ochrony*, [w:] *Ochrona danych osobowych medycznych*, red. K. Andres, E. Bielak-Jomaa, M. Jagielski, P. Kawczyński, M. Kasińska, P. Litwiński, A. Sieradzka, K. Wojsyk, Warszawa 2016, s. 1–8; M. Michalska, *Przetwarzanie danych o stanie zdrowia bez zgody strony procesu a dochodzenie praw przed sądem – glosa – II Ca 879/3*, „Monitor Prawniczy” 2014/10, s. 534–537.

³³ Na temat „autonomii informacyjnej” zob. m.in. A. Wojcieszak, *Autonomia...*, s. 78 i tam podana literatura.

ściśle dotyczącymi życia prywatnego, osobistego jednostki”³⁴. W związku z tym uczestnictwo rodziców w sądowym ustaleniu płci ogranicza gwarancje decydowania o życiu osobistym³⁵, a także stanowi „wkroczenie w sferę prywatności osoby dokonującej tej zmiany, która ma uzasadniony interes, aby cała jej procedura (zarówno terapia hormonalna, zabiegi chirurgiczne, jak i procedura sądowa) pozostawała poza zainteresowaniem osób, co do których nie istnieje konieczność ich zaangażowania”³⁶.

Konieczne wydaje się jednak zrelatywizowanie autonomii informacyjnej do sytuacji małoletniego. Należałoby obok gwarancji konstytucyjnych uwzględnić kryterium wieku, stopień dojrzałości i rozwoju. Oczywiście płeć małoletniego nie rzutuje na treść praw i obowiązków rodziców wobec niego i odwrotnie³⁷, aczkolwiek z uwagi na daleko idącą ingerencję procedury ustalenia płci w życie małoletniego należałoby zagwarantować jego przedstawicielom ustawowym uczestnictwo nie tylko na etapie postępowania, ale także podczas terapii hormonalnej czy (ewentualnego) zabiegu chirurgicznego. Znajduje to także swoje potwierdzenie w przepisach ustaw medycznych, z których jednoznacznie wynika, że jakakolwiek ingerencja w nietykalność cielesną i integralność małoletniego wymaga uzyskania uprzedniej zgody (zastępczej albo kumulatywnej) przedstawiciela ustawowego³⁸. Dlatego chybiona wydaje się argumentacja, że udział rodziców w sądowej procedurze ustalenia płci (w przypadku małoletniego) wynika wyłącznie z potrzeby istnienia dwóch stron procesu, a nie z potrzeby realnej ochrony interesu prawnego³⁹.

Obecnie podstawę materialnoprawną powództwa o ustalenie prawa lub stosunku prawnego stanowi art. 189 k.p.c.⁴⁰ Zgodnie z tym przepisem powód może żądać ustalenia przez sąd istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, gdy ma w tym interes prawny. A zatem warunkiem koniecznym skuteczności powództwa o ustalenie istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa jest istnienie

³⁴ J. Karkulski, J. Pyłko, *Wątpliwości...*, s. 76.

³⁵ Podobnie M. Szeroczyńska, *Procedura...*, s. 259.

³⁶ J. Karkulski, J. Pyłko, *Wątpliwości...*, s. 77.

³⁷ Wyrok SN z 6.12.2013 r., I CSK 146/13, OSNC-ZD 2015/2, poz. 19; zob. też wyrok SN z 10.01.2019 r., II CSK 371/18, OSNC 2019/10, poz. 104.

³⁸ Autorki zdają sobie sprawę z propozycji zmian w zakresie orzekania o ustaleniu płci przez sąd w ramach postępowania nieprocesowego, z którą nie sposób się nie zgodzić. Podzielić należy argumentację prezentowaną przez Jakuba M. Łukasiewicza, który wskazał, że „do zalet takiego rozwiązania należałaby możliwość rozpatrzenia szeregu okoliczności towarzyszących prawnej zmianie płci, m.in. możliwość stwierdzenia faktu niepozostawania przez osobę transseksualną w związku małżeńskim oraz możliwość stwierdzenia zgodności orzeczenia o prawnej zmianie płci z dobrem małoletnich dzieci” (J.M. Łukasiewicz, *Prawne...*, s. 184; por. M. Szeroczyńska, *Procedura...*, s. 259; Ł. Błaszczak, *Charakter...*, s. 148–150; K. Rozent, *O zmianie...*, s. 70). Niemniej, z uwagi na obecny stan prawny, autorki prezentują rozwiązania, które według nich winny zostać uwzględnione, gdy chodzi o procedurę ustalenia płci u małoletnich.

³⁹ W podobnym tonie co do udziału rodziców w procedurze ustalenia płci w ogólności m.in. J. Bodio, *Uwagi...*, s. 120.

⁴⁰ Wskazać w tym miejscu należy na sentencję uchwały SN z 4.03.2025 r., III CZP 6/24, LEX nr 3834862, z której wynika, że zmiana oznaczenia płci w akcie urodzenia winna nastąpić wyłącznie na wniosek osoby, której dotyczy ten akt, a samo żądanie zmiany oznaczenia płci w akcie urodzenia podlega rozpoznaniu przez sąd w postępowaniu nieprocesowym przy zastosowaniu *per analogiam* art. 36 ustawy z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2025 r. poz. 594). Natomiast postanowienie uwzględniające wniosek wywołuje skutki od chwili uprawomocnienia się.

interesu prawnego po stronie występującego z roszczeniem. W orzecznictwie interes prawny określa się jako „potrzebę prawną, wynikającą z sytuacji prawnej, w jakiej się powód znajduje”⁴¹, a co za tym idzie – w sprawach o ustalenie płci interes prawny wyraża się „w sprzeczności pomiędzy stanem rzeczywistym a stanem wynikającym z aktu urodzenia”⁴². Dlatego ciężar dowodu spoczywający na powodzie polega na wykazaniu istnienia rozbieżności pomiędzy płcią wpisaną do aktu urodzenia a poczuciem przynależności do płci przeciwnej⁴³. A zatem prawidłowe ustalenie stanu osobistego człowieka przesądza o konieczności ustalenia płci⁴⁴. Dzieje się tak, ponieważ poczucie przynależności do danej płci uznawane jest za kryterium przy zmianie oznaczenia płci w akcie urodzenia⁴⁵. Zgodnie z najnowszą uchwałą SN z 4.03.2025 r.⁴⁶, w której to SN odstąpił od zasady prawnej uchwalonej przez skład 7 sędziów SN z 22.06.1989 r.⁴⁷, po pierwsze, żądanie zmiany oznaczenia płci w akcie urodzenia podlega rozpoznaniu przez sąd w postępowaniu nieprocesowym przy zastosowaniu w drodze analogii art. 36 ustawy Prawo o aktach stanu cywilnego; po drugie, zmiana oznaczenia płci w akcie urodzenia może nastąpić wyłącznie na wniosek osoby, której dotyczy ten akt; po trzecie, oprócz wnioskodawcy uczestnikiem postępowania może być tylko jego małżonek (art. 510 k.p.c.); i po czwarte, postanowienie uwzględniające wniosek wywołuje skutki od chwili uprawomocnienia się. W konsekwencji tej uchwały stwierdzić można, że Sąd Najwyższy opowiedział się jednoznacznie za stosowaniem postępowania nieprocesowego w sprawie o ustalenie płci, co koresponduje z dotychczasowym stanowiskiem prezentowanym przez przedstawicieli nauki prawa. Co ważne, Sąd Najwyższy wskazał na konieczność uczestnictwa w postępowaniu małżonka wnioskodawcy (art. 510 k.p.c.). *A contrario* pominięto konieczność uczestnictwa innych osób, w tym rodziców, w postępowaniu zainicjowanym przez małoletniego, a to z uwagi na fakt, że procedura ustalenia płci w żadnej mierze nie wpływa na szeroko rozumiane rodzicielstwo, w tym na relację rodzice – dziecko i wynikające z tej relacji prawa oraz obowiązki, a także na zakres wykonywanej przez rodziców władzy rodzicielskiej. W konsekwencji Sąd Najwyższy podkreślił, że nie można przyjąć, iż rodzice należą do kręgu osób zainteresowanych w sprawie o zmianę oznaczenia płci. Podobnie ocenił kwestię uczestnictwa w tych sprawach dzieci wnioskodawcy. W tym przypadku bowiem stosunek rodzicielstwa pozostaje niezależny od oznaczenia płci rodzica, którego zmiana nie powoduje wygaśnięcia stosunków między rodzicem a dzieckiem⁴⁸.

⁴¹ Uchwała SN z 22.09.1995 r., III CZP 118/95, OSNC 1996/1, poz. 7.

⁴² K. Urbanowicz, M. Bętkowska, *Prawne...*, s. 105.

⁴³ K. Urbanowicz, M. Bętkowska, *Prawne...*, s. 105.

⁴⁴ J. Pisuliński, *Głosza do uchwały składu 7 sędziów z 22 czerwca 1989 r.*, III CZP 37/89, „Państwo i Prawo” 1991/6, s. 112-116.

⁴⁵ Zob. C. Gromadzki, *Poczucie przynależności do danej płci jako kryterium przy zmianie oznaczenia płci w akcie urodzenia transseksualistów*, „Przegląd Sądowy” 1997/10, s. 61-89; wyrok Sądu Apelacyjnego (dalej SA) w Katowicach z 30.04.2004 r., I ACa 276/04, OSA 2004/10, poz. 31.

⁴⁶ Uchwała SN z 4.03.2025 r., III CZP 6/24, LEX nr 3834862.

⁴⁷ Uchwała SN 7 sędziów z 22.06.1989 r., III CZP 37/89, OSNC 1989/12, poz. 188.

⁴⁸ Na moment oddawania artykułu do druku nie ukazało się jeszcze uzasadnienie SN do przytoczonej uchwały.

Żądanie ustalenia płci jest „pochodną uprawnienia do kształtowania własnej tożsamości płciowej”⁴⁹, przy czym tylko wówczas, gdy stan rozbieżności między płcią metrykalną ustaloną na podstawie budowy zewnętrznych narządów płciowych człowieka w chwili urodzenia a płcią psychiczną utrzymuje się, możliwe jest dążenie do sądowego ustalenia płci. W praktyce chodzi o poddanie się terapii hormonalnej, a także o tzw. test realnego życia⁵⁰. Osoba nieakceptująca swojej płci biologicznej ma bowiem sprostać pełnieniu nowej roli płciowej w każdej płaszczyźnie życia. Istotne z punktu widzenia sądowego ustalenia płci są także konkluzje zawarte w zaświadczeniu lekarskim o uczestnictwie w terapii hormonalnej. Dopiero na podstawie przedstawionych dowodów, a zwłaszcza opinii biegłych, sąd orzeka o ustaleniu płci.

Jedynie tytułem uzupełnienia kilka słów należy poświęcić kwestii braku konieczności przeprowadzenia chirurgicznej adaptacji narządów płciowych przez osoby dążące do ustalenia płci w myśl art. 189 k.p.c. Początkowo w judykaturze dominował pogląd co do dopuszczalności ustalenia płci dopiero po zabiegu chirurgicznym⁵¹. Niemniej ustawodawca, penalizując działania mające na celu pozbawienie człowieka zdolności płodzenia⁵², spowodował, że lekarze odmawiają przeprowadzenia zabiegów z obawy przed odpowiedzialnością prawną. Stąd też obecnie jakakolwiek chirurgiczna ingerencja ma miejsce po uprawomocnieniu się orzeczenia w przedmiocie ustalenia płci⁵³.

De lege ferenda należałoby rozważyć depenalizację zachowania lekarza, który przeprowadza zabieg chirurgicznej adaptacji płci przed uprawomocnieniem się wyroku ustalającego płeć, o ile działa na podstawie zgody pełnoletniego (nieubezważanego) pacjenta, u którego zdiagnozowano zaburzenia identyfikacji płciowej⁵⁴. Na tym tle pojawia się pytanie, czy warunkiem koniecznym do przeprowadzenia procedury ustalenia płci powinna być jej wcześniejsza, chirurgiczna zmiana. Oczywiście, *de lege lata*, nie jest to możliwe z uwagi na dyspozycję normy zawartej w art. 156

⁴⁹ J. Karkulski, J. Pyłko, *Wątpliwości...*, s. 70.

⁵⁰ Test realnego życia polega na tym, że osoba, która nie utożsamia się ze swoją płcią biologiczną, wchodzi w nową rolę płciową w życiu codziennym. Zwykle trwa to 12–24 miesiące i umożliwia skonfrontowanie danej osoby z funkcjonowaniem w pożądanym roli płciowej. Na ten temat m.in. M. Dora, *Niezgodność płciowa w najnowszej klasyfikacji chorób ICD-11*, „Przegląd Psychologiczny” 2022/65(2), s. 37, <https://doi.org/10.31648/przegldpsychologiczny.7750> (dostęp: 3.06.2025 r.); E. Holewińska-Lapińska, *Sądowa...*, [w:] *Studia...*, s. 21.

⁵¹ Postanowienie SN z 22.03.1991 r., III CRN 28/91, LEX nr 519375.

⁵² Artykuł 156 § 1 pkt 1 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz.U. z 2025 r. poz. 383) – dalej k.k.

⁵³ Jednocześnie należy wyraźnie zaznaczyć, że zabieg mastektomii nie pozbawia zdolności płodzenia. Z tego też względu może być on wykonywany przed wydaniem orzeczenia w sprawie ustalenia płci.

⁵⁴ Podobnie O. Kuśmirek, F. Sztandera, *Prawne...*, s. 285; postanowienie SN z 22.03.1991 r., III CRN 28/91, LEX nr 519375. Potrzeba depenalizacji zachowania lekarza w kontekście przeprowadzenia zabiegu korekcji narządów płciowych stanowiła przedmiot rozważań przedstawicieli nauki prawa i judykatury. Przywołać należy chociażby sytuację, w której doszło do urodzenia dziecka przez mężczyznę po prawomocnie zakończonej procedurze ustalenia płci. Mężczyzna ten, z uwagi na sytuację ekonomiczną, nie zdecydował się na chirurgiczną zmianę płci. Dlatego też posiadał żeńskie narządy rodne. Z kolei ciąża, w którą zaszedł, była wynikiem przestępstwa z art. 197 § 1 k.k. Zob. m.in. uchwała SN z 25.02.1978 r., III CZP 100/77, OSP 1983/10, poz. 217; wyrok SA w Białymstoku z 2.02.2016 r., I ACa 104/15, LEX nr 1994439.

§ 1 pkt 1 k.k.⁵⁵ W dodatku chirurgiczna zmiana płci nie jest finansowana ze środków publicznych, a co za tym idzie – nie każdy jest w stanie poddać się zabiegowi w warunkach komercyjnych⁵⁶. Ponadto ze względów zdrowotnych poddanie się zabiegowi operacyjnemu może jawić się jako niedopuszczalne. I wreszcie uzależnienie wszczęcia postępowania o ustalenie płci od przeprowadzenia zabiegu chirurgicznego godzi w prawo do sądu (rozumiane jako prawo dostępu do sądu)⁵⁷. Należałoby zatem, *de lege ferenda*, postulować, ażeby chirurgiczna zmiana płci była dozwolona przed wszczęciem sądowej procedury ustalenia płci, szczególnie ze względu na czas trwania takich postępowań oraz ich bieg (np. utrudnianie postępowania przez pozwanych czy czas oczekiwania na sporządzenie opinii biegłych). Niemniej nie powinna ona mieć charakteru obligatoryjnego.

W świetle powyższych uwag procedurę ustalenia płci u osób małoletnich trzeba uregulować nieco odmiennie. W pierwszej kolejności jako uzasadnione jawi się udzielenie odpowiedzi na pytanie, jakie przesłanki formalne i materialne powinny uprawniać małoletniego do przystąpienia do procedury zmiany płci i czy w ogóle małoletni, z uwagi na swój poziom dojrzałości, powinien decydować o tak radykalnych zmianach w swoim wyglądzie, a dalej życiu.

Wydaje się, że procedura ustalenia płci osób małoletnich jest zgodna z zasadą uwzględniania najlepszego interesu dziecka w sprawach, które go bezpośrednio dotyczą⁵⁸. Co wymaga podkreślenia, ustawodawca nie przesądza o konieczności osiągnięcia określonego wieku czy poddania się zabiegowi adaptacyjnemu przez małoletniego⁵⁹.

Zasadne jest przyjęcie, że tylko małoletni, który ukończył 16 lat⁶⁰ (i nie został ubezwłasnowolniony całkowicie⁶¹), mógłby ubiegać się o sądowe ustalenie płci⁶². Znamienne znaczenie ma także stopień dojrzałości małoletniego oraz poziom jego zdolności percepcyjnych i intelektualnych. Dopiero gdy po uwzględnieniu

⁵⁵ Szerzej E. Holewińska-Łapińska, *Sądowa...*, [w:] *Studia...*, s. 22–23 i tam podana literatura.

⁵⁶ O. Kuśmirek, F. Sztandera, *Prawne...*, s. 277.

⁵⁷ Zob. M. Żak, *Prawo do sądu jako element zasady dobrego rządzenia w świetle orzecznictwa z zakresu praw człowieka*, „Palestra” 2020/2, s. 74.

⁵⁸ M. Adamczewska-Stachura, P. Plich, *Porady praktyczne i dobre praktyki*, [w:] *Postępowanie w sprawach o ustalenie płci. Przewodnik dla sędziów i pełnomocników*, red. A. Bodnar, Warszawa 2020, s. 37.

⁵⁹ Szerzej J. Haberko, *Dopuszczalność...*, [w:] *Bezpieczeństwo...*, s. 71–88.

⁶⁰ Podobne rozwiązanie przewidziano m.in. w Holandii – zob. J.M. Łukasiewicz, *Prawne...*, s. 112.

⁶¹ Odmienne K. Rozentalt, *O zmianie...*, s. 70.

⁶² Przyjęte kryterium wieku pozostaje spójne nie tylko z przepisami art. 18 ust. 1 ustawy z 6.11.2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (tekst jedn.: Dz.U. z 2024 r. poz. 581) czy art. 34 ust. 4 ustawy z 5.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry (tekst jedn.: Dz.U. z 2024 r. poz. 1287 ze zm.), które przewidują, że małoletni, który ukończył 16 lat, może współdecydować o swojej sytuacji zdrowotnej, w tym wyrazić zgodę na zabieg medyczny ingerujący w sferę jego nietykalności cielesnej i integralności, ale także odwołuje się do konieczności uwzględnienia stopnia dojrzałości, w aspekcie zdolności intelektualnych i wolicjonalnych małoletniego. Na temat sytuacji małoletniego pacjenta zob. np. Ł. Caban, M. Urbańska, [w:] *Ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentystry. Komentarz*, red. M. Kopeć, Warszawa 2016, s. 684–687; M. Malczewska, [w:] *Ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentystry. Komentarz*, red. E. Zielińska, Warszawa 2022, s. 837–849; P. Sobolewski, [w:] *Ustawa o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta. Komentarz*, red. L. Bosek, Warszawa 2020, s. 415–417; B. Kmiecik, [w:] *Ustawa o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta. Komentarz*, red. D. Karkowska, Warszawa 2021, s. 577–587.

sytuacji psychologiczno-psychiatrycznej małoletniego stan rozbieżności między płcią metrykalną a płcią psychiczną utrzymuje się przez przynajmniej 24 miesiące, możliwe byłoby zwrócenie się do lekarza psychiatry o podjęcie diagnostyki pod kątem utrwalonych zaburzeń identyfikacji płciowej. Tylko bowiem wtedy, gdy istnieje prawdopodobieństwo, że poczucie przynależności do płci odmiennej nie ulegnie w przyszłości zmianie, a z opinii lekarza psychiatry wynika istnienie zaburzeń identyfikacji płciowych, możliwe byłoby wytoczenie powództwa w przedmiocie ustalenia płci. Natomiast samo wszczęcie postępowania winno być uzależnione od świadomej i dobrowolnej zgody małoletniego na dokonanie zmian w aktach stanu cywilnego, a także podjęcia terapii hormonalnej połączonej z testem realnego życia. W trakcie postępowania jako konieczne jawią się udział prokuratora, który byłby gwarantem dla ochrony zasady dobra dziecka, oraz reprezentacja przez profesjonalnego pełnomocnika. Z punktu widzenia daleko idących konsekwencji w sferze życia rodzinnego celowe wydaje się wprowadzenie ograniczenia wiekowego w przedmiocie wyrażenia zgody na chirurgiczny zabieg adaptacyjny⁶³.

3. Władza rodzicielska wobec dziecka pozostającego w pieczy zastępczej

W sytuacji rodziny pełnej lub niedotkniętej dysfunkcją władza rodzicielska przysługuje rodzicom⁶⁴. Należy mieć na względzie, że jeśliby decyzję o ustaleniu płci małoletniego zaklasyfikować do istotnych spraw dziecka, to oboje rodzice muszą być co do tego zgodni. Jak wynika z treści art. 97 § 2 k.r.o., o istotnych sprawach dziecka rodzice rozstrzygają wspólnie, a gdy brakuje porozumienia między nimi, rozstrzyga sąd opiekuńczy⁶⁵. Natomiast w każdym innym przypadku, kiedy konieczne jest zabezpieczenie interesów małoletniego (w konsekwencji przyjęcia przez jego rodziców nieprawidłowych postaw opiekuńczo-wychowawczych), sąd opiekuńczy może orzec o pozbawieniu, zawieszeniu lub ograniczeniu władzy rodzicielskiej⁶⁶. Dodać należy, że w sytuacji umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej na podstawie orzeczenia zawieszającego władzę rodzicielską rodziców lub pozbawiającego ich tej władzy ustanawiana jest opieka (art. 145 k.r.o.). To z kolei wymaga ustanowienia w osobach sprawujących pieczę zastępczą opiekuna dla dziecka w ramach postępowania nieprocesowego (art. 579–584 k.p.c.).

Jednakże ze względu na to, że instytucja pieczy zastępczej ma na celu wsparcie rodziców oraz zastąpienie ich w części obowiązków i uprawnień wynikających

⁶³ Podobnie A. Bielska-Brodziak, M. Boratyńska, [w:] *System...*, t. 2, cz. 2, *Regulacja...*, s. 569.

⁶⁴ Por. A. Łuczyński, *Dzieci w rodzinach zastępczych i dysfunkcyjnych*, Lublin 2008, s. 105.

⁶⁵ Por. także art. 24 k.r.o.

⁶⁶ D. Jakimiec, *Dysfunkcjonalność rodziny jako przedmiot postępowania wykonawczego w prawie rodzinnym i opiekuńczym*, Warszawa 2016, s. 39.

z władzy rodzicielskiej⁶⁷, a następnie umożliwienie powrotu dziecka do rodziny⁶⁸, w większości przypadków dochodzi do ograniczenia władzy rodzicielskiej⁶⁹, co na tle tytułowych rozważań poświęconych ustaleniu płci przez małoletniego w pieczy zastępczej może budzić sporo wątpliwości.

Podstawowym źródłem podziału kompetencji pomiędzy rodzicami biologicznymi, będącymi oczywiście przedstawicielami ustawowymi, a podmiotami pieczy zastępczej (np. rodzicami zastępczymi) jest przepis art. 112¹ § 1 k.r.o., z którego wywodzić należy charakterystyczne dla tej instytucji prawnej współdzielenie pieczy będące domniemanym modelem tego podziału⁷⁰. Zgodnie z tym przepisem rodzinom zastępczym i innym wskazanym podmiotom powierzono sprawowanie bieżącej pieczy nad dzieckiem, czyli też jego wychowanie oraz reprezentowanie w tych sprawach, w szczególności dochodzenie świadczeń. Jednocześnie rodzice biologiczni dziecka zachowują wszystkie pozostałe prawa i obowiązki wynikające z przysługującej im władzy rodzicielskiej, a więc prawo do decydowania w sprawach wykraczających poza zakres pojęcia „bieżącej pieczy i wychowania oraz dochodzenia świadczeń”⁷¹. Oznacza to, że zasadniczo kierowanie dzieckiem, które ustawodawca odróżnia od jego wychowania, nie znajduje się w katalogu uprawnień podmiotów sprawujących pieczę zastępczą. Tym samym kierowanie dzieckiem, a zatem decydowanie o istotnych sprawach dziecka, regulowanie jego trybu życia, ustawodawca pozostawił przy rodzicach biologicznych, z którymi dziecko po umieszczeniu w pieczy zastępczej nie mieszka. Ze względu na brak jednoznacznego zakwalifikowania spraw dziecka jako każdorazowo istotnych lub niemających tego przymiotu w praktyce są to często kwestie rozpatrywane *ad casum*⁷².

Kluczowy dla rozważań zawartych w niniejszej publikacji wydaje się być element pieczy nad osobą dziecka⁷³, a w aspekcie procesowym również istotny – o ile nie

⁶⁷ Zob. np. J. Matejek, *Rodzina zastępcza jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze – wybrane aspekty społeczno-prawne*, „Polityka Społeczna” 2019/2, s. 2-7; A. Klem, *Ocena funkcjonowania rodzin zastępczych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1993/3, s. 109-115; B. Tarnowska-Konka, *Rodzina zastępcza jako alternatywna forma opieki*, „Kultura i Wychowanie” 2012/3, s. 163-170; D. Wosik-Kawala, *Dziecko wychowywane w rodzinie zastępczej*, „Wychowanie w Rodzinie” 2015/11(1), s. 271-288; M. Andrzejewski, *Ewolucja pieczy zastępczej przez pryzmat nowych regulacji prawnych*, „Teologia i Moralność” 2012/11, s. 107-108.

⁶⁸ M. Arczewska, *Tymczasowość rodzinnych form pieczy zastępczej w świetle wyników badań empirycznych*, „Prawo w Działaniu” 2021/48, s. 45-80, <https://doi.org/10.32041/pwd.4802> (dostęp: 3.06.2025 r.); J. Matejek, *Rodzinna piecza zastępcza nad dzieckiem – formy pomocy i wsparcia w codziennym funkcjonowaniu oraz w sytuacjach trudnych – kryzysowych*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” 2022/1(21), s. 63-79, <https://doi.org/10.14746/kse.2022.21.5> (dostęp: 3.06.2025 r.).

⁶⁹ Zob. np. M. Andrzejewski, P. Gąsiorek, P. Ławryniewicz, M. Synoradzka, *Rodziny zastępcze – problematyka prawna*, Toruń 2006, s. 27-28.

⁷⁰ J. Zajączkowska-Burtowy, [w:] *Kodeks...*, s. 1066.

⁷¹ J. Zajączkowska-Burtowy, [w:] *Kodeks...*, s. 1066.

⁷² Przykładową sprawą z zakresu podziału kompetencji pomiędzy rodzicami biologicznymi a rodzicami zastępczymi (dotyczącą miejsca pobytu dziecka) rozstrzygał Sąd Okręgowy w Poznaniu, który wskazał, że „Jeżeli zatem sąd opiekuńczy nie postanowił inaczej, o miejscu pobytu małoletniego decyduje rodzic, a nie rodzic zastępczy” – postanowienie Sądu Okręgowego w Poznaniu z 18.02.2014 r., II Cz 2187/13, LEX nr 1853278.

⁷³ M. Burtowy, J. Zajączkowska-Burtowy, *Tożsamość dziecka w pieczy zastępczej (po 30 latach od uchwalenia Konwencji o prawach dziecka)*, „Prokuratura i Prawo” 2020/1, s. 101-115.

bardziej – będzie aspekt reprezentacji dziecka⁷⁴. W realiach opisanych w art. 112¹ § 1 k.r.o. dziecko pozostaje częściowo pod władzą rodzicielską rodziców, która jest ograniczona, w pozostałym zaś zakresie osoby sprawujące pieczę zastępczą, choć nie sprawują władzy rodzicielskiej, mają kompetencje do wykonywania pewnych praw i obowiązków, które mieściłyby się w pojęciu „władzy rodzicielskiej”, gdyby w pełni sprawowali ją rodzice. Mimo to w praktyce istnieje ryzyko sprawowania przez nich „dwuwładzy”⁷⁵ (zakładającej sprzeczność decyzyjną), choć założeniem ustawodawcy jest, aby oba podmioty nie prowadziły niezależnych, a tym bardziej sprzecznych, działań wobec dziecka⁷⁶. Trudno jednak założyć brak konfliktów wynikających z naturalnych różnic światopoglądowych, jak chociażby analizowany przypadek ustalenia płci dziecka. Jakkolwiek potrzeba zmiany płci u małoletniego może przeplatać się z elementami wychowania, które stanowią niezaprzeczalnie sposób oddziaływania na dziecko, to jednak sama sfera decyzji pozostaje po stronie rodziców. Należy zatem zauważyć, że sposób leczenia, a nawet sposób wychowania (co można by nazwać „kierowanie wychowaniem”), będące atrybutem rodziców, może znacząco ograniczać element codziennego, bieżącego wychowywania, który został z kolei przypisany osobom sprawującym pieczę zastępczą.

Natomiast bieżąca piecza jest tylko fragmentem pieczy nad osobą dziecka (stanowi jej element⁷⁷) i wchodzi w skład władzy rodzicielskiej⁷⁸. Określa się ją jako troskę związaną z oddziaływaniem na dziecko w trakcie zwykłych codziennych czynności życiowych – gwarantowanie bezpieczeństwa, opieki lekarskiej, racjonalnego żywienia, odzieży, kulturalnych warunków bytu, warunków do systematycznego uczęszczania do szkoły⁷⁹.

Szczególną uwagę należy przypisać wykładni art. 112¹ § 2 k.r.o. Przepis ten umożliwia odmienne ukształtowanie podziału kompetencji pomiędzy rodzicami biologicznymi dziecka a osobami sprawującymi pieczę zastępczą nad dzieckiem. Ma to znaczenie w aspekcie rozważanego problemu ustalenia płci. Może się bowiem okazać, że sąd przekaże istotną część władzy rodzicielskiej podmiotowi pieczy zastępczej, pozostawiając rodzicom dziecka jedynie zakres obejmujący zarządek majątkiem dziecka. W praktyce przepis ten nie jest wykorzystywany przez sądy opiekuńcze, które w większości przypadków orzekają na podstawie art. 112¹ § 1 k.r.o., decydując o „standardowym” współdzieleniu pieczy. Celowe wydaje się jednak poszerzenie zakresu zastosowania art. 112¹ § 2 k.r.o. także o sprawy związane z ustaleniem płci małoletniego jako dotyczące reprezentowania w bieżących sprawach. Nie można

⁷⁴ Na temat reprezentacji dziecka zob. zamiast wielu P. Wicherek, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Fras, M. Habdas, LEX/el. 2023 i tam podana literatura.

⁷⁵ Zob. A. Wilk, *Prawne aspekty ograniczonej decyzyjności rodzica zastępczego wobec dziecka*, „Wychowanie w Rodzinie” 2020/23(2), s. 121–139.

⁷⁶ M. Andrzejewski, *Sytuacja prawna wychowanka pieczy zastępczej*, [w:] *Status osób małoletnich – piecza zastępcza, kontakty, przysposobienie*, red. M. Andrzejewski, Warszawa 2020, s. 32.

⁷⁷ J. Zajączkowska-Burtowy, [w:] *Kodeks...*, s. 1067.

⁷⁸ Zob. np. M. Domański, *Podstawa oraz skutki umieszczenia dziecka w tzw. pieczy bieżącej*, Warszawa 2023, *passim*.

⁷⁹ M. Andrzejewski, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 12, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, Warszawa 2010, s. 436.

bowiem wykluczyć sytuacji, w której małoletni będzie pozostawał w pieczy zastępczej przez kilka lat. Wydaje się, że oczekiwanie na decyzyjność rodziców biologicznych w tym przedmiocie będzie godziła w interesy niemajątkowe dziecka, zwłaszcza w jego dobro. Naturalnie funkcjonowanie pieczy zastępczej, co do zasady, nie powoduje ograniczeń praw i obowiązków rodziców w sferze kierowania dzieckiem, sprawowania pieczy nad majątkiem dziecka i zasadniczą reprezentacją dziecka, o ile sąd nie postanowi inaczej. Jakikolwiek rozszerzenie lub ograniczenie zakresu obowiązków i praw powinno nastąpić tylko wtedy, gdy sąd opiekuńczy uzna je za uzasadnione⁸⁰. Wydaje się, że do „kategorii uzasadnionych spraw” należy właśnie powództwo o ustalenie płci małoletniego.

4. Reprezentacja małoletniego jako element władzy rodzicielskiej w procesie o ustalenie płci

Jak już wspomniano powyżej, w polskim systemie prawnym procedura ustalenia płci nie jest uregulowana w sposób kompleksowy, co w konsekwencji nasuwa wątpliwości dotyczące reprezentacji dziecka i przyjmowanych ról procesowych (zgodnie z obecną linią orzecniczą stroną pozwaną w omawianym postępowaniu są rodzice, a postępowanie to ma charakter sporny⁸¹).

W sytuacji gdy rodzice występują jako strona bierna w procesie, nie sposób, aby pełnili równolegle funkcje reprezentantów dziecka, nawet jeśli zgodnie ze sprawowaną władzą rodzicielską są przedstawicielami ustawowymi dziecka czy popierają stanowisko małoletniego. Dlatego zamiast rodziców dziecko będzie reprezentował wyznaczony do tego reprezentant dziecka⁸².

Natomiast w przypadku ustanowienia pieczy zastępczej sytuacja procesowa dziecka wydaje się niejednoznaczna. Piecza zastępcza ustanawiana jest bowiem postanowieniem sądu opiekuńczego, które stanowi źródło umocowania podmiotów lub osób sprawujących pieczę zastępczą i z którego wynikać będzie, czy są one upoważnione do reprezentacji dziecka pozostającego pod ich pieczę, a także w jakim zakresie sąd podzieli ten element władzy rodzicielskiej. Jeśli z orzeczenia wynika, że do bieżącej reprezentacji małoletniego zostały umocowane np. osoby sprawujące pieczę zastępczą, to o ile by uznać, że kwestie postępowania sądowego o ustalenie płci mieszczą się w granicach reprezentacji dotyczącej bieżących spraw małoletniego oraz że kwestia ta związana jest z elementem wychowania przypisanym również rodzinie zastępczej (co z kolei pociąga za sobą reprezentację również w tym aspekcie), o tyle przyjąć by można, że to rodzina zastępcza reprezentuje dziecko pozostające w pieczy zastępczej, a rodzice biologiczni są jedynie pozwanymi w tej sprawie⁸³. Z kolei w razie pojawienia się sporu na tym tle zarówno podmiot pieczy

⁸⁰ Uchwała SN z 19.03.1976 r., III CZP 7/76, LEX nr 7810.

⁸¹ Zob. szerzej J. Bodio, *Uwagi...*, s. 117.

⁸² Tak też M. Wiącek [red.], *Postępowanie w sprawach o uzgodnienie płci. Poradnik*, Warszawa 2024, s. 60.

⁸³ Por. A. Wilk, *Prawne...*, s. 123.

zastępczej, jak i rodzice mogliby wystąpić do sądu z wnioskiem o rozstrzygnięcie istotnej sprawy dziecka w trybie art. 97 § 2 k.r.o.⁸⁴ Mimo że tak opisana sytuacja nie wymagałaby dodatkowego podmiotu, jakim jest reprezentant, to zaklasyfikowanie decyzji o wszczęciu procedury ustalającej płeć (wymagającej m.in. obowiązkowej terapii hormonalnej) jako bieżącej sprawy dziecka może spotkać się z krytyką ze strony przedstawicieli nauki prawa. Dlatego właściwsze wydaje się uznanie, że zmiana płci przez dziecko należy do istotnych spraw, co do których decyzyjność winna pozostawać przy rodzicach biologicznych. Niemniej, ze względu na stosowaną obecnie procedurę z art. 189 k.p.c. wymagającą pozywania rodziców, sąd będzie, *ex lege*, ustanawiać w ich miejsce reprezentanta dziecka⁸⁵. Obecnie reprezentant dziecka może m.in. żądać informacji i wyjaśnień od stron i uczestników postępowania, zgłaszać wnioski dowodowe, a także zadawać pytania świadkom i biegłym. Z przyznanych mu przez ustawodawcę kompetencji wynika więc, że może on czynnie uczestniczyć w sądowej procedurze ustalenia płci małoletniego.

W kontekście osoby reprezentanta dziecka przyjąć należy dwa prawdopodobne scenariusze przebiegu procedury ustalenia płci małoletniego. Pierwszy z nich zakłada, że rodzice dziecka, mając ograniczoną władzę rodzicielską, współpracują z podmiotami pieczy zastępczej. W takich okolicznościach mówić można z jednej strony o wspieraniu rodziców, a z drugiej o umożliwianiu sprawowania należytej pieczy bieżącej nad dzieckiem. Dzięki temu małoletni pragnący podjąć działania mające na celu wszczęcie postępowania o ustalenie płci prawdopodobnie nie napotka przeszkód formalnych uniemożliwiających występowanie w jego imieniu. Dziecko zatem będzie w tym przypadku pozywało rodziców (co wynika z faktu pokrewieństwa i jest niezależne od władzy rodzicielskiej), a rodzice – jako strona bierna w procesie – będą zastępowani przez podmiot pieczy zastępczej lub reprezentanta dziecka. Z kolei drugi scenariusz zakłada, że rodzice biologiczni mają ograniczoną władzę rodzicielską, lecz przez pozostawiony im zakres władzy rodzicielskiej utrudniają wypełnianie praw i obowiązków rodzinie zastępczej. W takich okolicznościach sąd opiekuńczy przez wzgląd na dobro dziecka powinien zastosować przepis art. 112¹ § 2 k.r.o. i ukształtować władzę rodzicielską w taki sposób, by możliwe stało się prawidłowe funkcjonowanie rodziny zastępczej kierującej się potrzebami dziecka. Chodzi więc o to, by sąd opiekuńczy, przekazując uprawnienie do reprezentacji w istotnych sprawach dziecka podmiotowi sprawującemu pieczę zastępczą, umożliwił jego reprezentację⁸⁶ (a co za tym idzie – wszczęcie postępowania o ustalenie płci).

W tym miejscu należy jeszcze zwrócić uwagę na szczególny przypadek, kiedy to rodzice dziecka są małoletni lub częściowo ubezwłasnowolnieni, a więc nie posiadają pełnej zdolności do czynności prawnych, lecz posiadają prawo do uczestniczenia w sprawowaniu bieżącej pieczy nad osobą dziecka i w jego wychowaniu (art. 96 § 2 k.r.o.). Jak należy przypuszczać, w tym świetle *de lege ferenda* wskazane byłoby unormowanie rozstrzygające owe zazębiające się kompetencje rodziców biologicznych

⁸⁴ M. Safjan, *Osamotnione dzieci. Rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka*, Warszawa 1983, s. 47.

⁸⁵ W art. 99–99³ k.r.o. zamiast o kuratorze procesowym jest mowa o reprezentancie dziecka.

⁸⁶ Por. wyrok SN z 14.01.2000 r., I CKN 1177/99, LEX nr 51633.

i rodziców zastępczych, którym również *ex lege* przysługują wspomniane wcześniej elementy władzy rodzicielskiej.

Odmienny, lecz nieco zbliżony, przypadek dotyczyć będzie małoletniej przebywającej w pieczy zastępczej, która w wyniku zawarcia związku małżeńskiego uzyskała pełną zdolność do czynności prawnych. W takich okolicznościach, pomimo wieku nie zawsze gwarantującego pełną dojrzałość psychiczną, ale także płciową i hormonalną, nie ma podstawy prawnej odbierającej jej status prawny, dzięki któremu nabywa ona pełną zdolność procesową. To oznaczałoby, że wobec braku regulacji dotyczącej minimalnego wieku w postępowaniu o ustalenie płci 16-letnia kobieta będąca w świetle prawa pełnoletnią kobietą może samodzielnie reprezentować swoje interesy – bez konieczności udziału rodziców, reprezentanta, kuratora czy rodziny zastępczej w roli niezbędnych przedstawicieli.

Na koniec rozważyć należy sytuację, gdy dziecko przebywa w pieczy zastępczej i nie ma rodziców albo nie mają oni zdolności do czynności prawnych, albo nie posiadają władzy rodzicielskiej. Takie okoliczności powodują konieczność ustanowienia opieki dla dziecka. W takim przypadku na ogół następuje połączenie opieki prawnej i faktycznej, a opiekunami ustanawia się rodziców zastępczych, osoby prowadzące rodzinny dom dziecka bądź wychowawców zatrudnionych w instytucjonalnej formie pieczy zastępczej⁸⁷. Opiekunami prawnymi wychowanków form instytucjonalnych są ustanawiani ich pracownicy (wychowawcy, pracownicy socjalni), ale nie jest to regułą, zwłaszcza gdy wychowanek ma godne zaufania osoby bliskie (dalsza rodzina, chrzestni)⁸⁸. Co istotne, sytuacja taka sprawia, że atrybuty władzy rodzicielskiej nie będą współdzielone jak w przypadku ograniczonej władzy rodzicielskiej i „standardowego” obowiązywania instytucji z art. 112¹ § 1 k.r.o., która w przypadku analizowanego problemu bardzo utrudnia i tak niejednoznaczną już sytuację procesową małoletniego w pieczy zastępczej chcącego zmienić płeć.

Wydaje się, że w warunkach, gdy podmiot pieczy zastępczej sprawuje równocześnie funkcję opiekuna, należałoby postulować taki sposób korzystania ze wskazanych instytucji jak powyżej opisane rozwiązania, mając jednak na uwadze możliwość odmiennego przyjęcia przez sąd uprawnień opiekuna dotyczących reprezentacji. Mianowicie w jednym z orzeczeń Sąd Najwyższy wskazał, że jeżeli przysposabiający zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej nad przysposobionym, w sprawie z powództwa przysposabiającego o rozwiązanie przysposobienia małoletniego przysposobionego reprezentuje opiekun (art. 98 § 1 w zw. z art. 94 § 3 i art. 155 § 2 k.r.o.)⁸⁹. Analogicznie zatem sąd może przyjąć, że to opiekun dziecka pozostającego pod pieczą zastępczą będzie reprezentował małoletniego, nie zaś reprezentant dziecka (choć nie wydaje się to być adekwatnym rozwiązaniem w sytuacji, gdy reprezentant dziecka jest osobą posiadającą wykształcenie prawnicze, co z kolei nie dotyczy opiekuna, a więc naruszać może zasadę równości).

⁸⁷ E. Holewińska-Łapińska, *Ustanowienie opieki a orzeczenie o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej*, „Prawo w Działaniu” 2008/4, s. 31 i n.

⁸⁸ M. Andrzejewski, *Sytuacja...*, [w:] *Status...*, s. 30.

⁸⁹ Wyrok SN z 18.02.2021 r., IV CSKP 216/21, OSNC 2021/12, poz. 86.

5. Podsumowanie

Obecnie instytucja reprezentanta dziecka, poszerzająca jego kompetencje względem wcześniej ustanawianego kuratora małoletniego, umożliwia skuteczną reprezentację dziecka w procesie o ustalenie płci. W przypadku, gdy władzę rodzicielską nad dzieckiem sprawują rodzice, reprezentant będzie działał w imieniu małoletniego podczas toczącego się postępowania o ustalenie płci, a rodzice będą występować jako strona pozwana. Dzieje się tak, ponieważ małoletni nie może reprezentować swoich interesów niemajątkowych samodzielnie, a rodzice ze względów formalnych nie mogą pozostawać w sporze przeciwko samym sobie.

W sytuacji, gdy rodzice będą mieć ograniczoną władzę rodzicielską, a dziecko przebywać będzie w pieczy zastępczej, to o ile sąd nie postanowi inaczej, prawo do reprezentowania dziecka pozostanie przy rodzicach biologicznych. A zatem to z ich inicjatywy mogłoby dojść do ustanowienia reprezentanta dla dziecka (przy czym ze względu na stosunek pokrewieństwa, a nie z uwagi na wykonywanie władzy rodzicielskiej, to rodzice biologiczni, a nie zastępczy, będą stroną pozwaną w procesie o ustalenie płci), a gdyby porozumienie z rodzicami biologicznymi było utrudnione, należałoby umożliwić rodzicom zastępczym ustanowienie reprezentanta dziecka. W tym celu zaś sąd opiekuńczy powinien – korzystając z uprawnienia zawartego w art. 112¹ § 2 k.r.o. – rozszerzyć zakres współdzielonej władzy rodzicielskiej, zmieniając umocowanie podmiotom pieczy zastępczej⁹⁰ w taki sposób, aby umożliwić im w ramach reprezentacji dziecka ustanowienie reprezentanta dziecka na potrzeby procesu. Natomiast warto zauważyć, że w każdym przypadku ze względu na art. 99 § 1 k.r.o. dla dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską, którego żadne z rodziców nie może reprezentować, sąd opiekuńczy ustanawia reprezentanta dziecka, więc ostatecznie ustanowienie reprezentanta będzie decyzją sądu, a nie rodziców biologicznych czy zastępczych.

W przypadku braku wsparcia dziecka zarówno ze strony rodziców, jak i podmiotów pieczy zastępczej należy rozważyć możliwość skorzystania z instytucji z art. 100 k.r.o. umożliwiającej ingerencję sądu opiekuńczego wraz z powzięciem informacji o takiej potrzebie. Na tej podstawie sąd mógłby z urzędu ustanowić reprezentanta dziecka. Nie należy również wykluczać możliwości skutecznego wniosku samego reprezentanta dziecka, którym ma być adwokat lub radca prawny w sytuacjach, kiedy dziecko się do niego zwróci, np. dzięki powszechnie dostępnym (na wzór list mediatorów) listom pełnomocników. Wówczas reprezentant dziecka, choć niemający jeszcze umocowania, działając w interesie dziecka, może pełnić funkcję „sygnalizującą” dla sądu opiekuńczego. Ewentualnie małoletni mógłby skorzystać z pomocy prokuratora, który w interesie społecznym zgłosiłby wniosek do sądu, aby ten z urzędu ustanowił reprezentanta dla dziecka. Interes społeczny może być realizowany także przez

⁹⁰ W podobnym tonie A. Wilk, *Prawne...*, s. 125–126; G. Jędrejek, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 783.

ochronę interesu indywidualnego⁹¹, co bez wątpienia uzasadnia cel postępowania o ustalenie płci.

Bibliografia

1. Adamczewska-Stachura M., Plich P., *Pojęcie uzgodnienia płci przez pryzmat praw człowieka*, [w:] *Postępowanie w sprawach o ustalenie płci. Przewodnik dla sędziów i pełnomocników*, red. A. Bodnar, Warszawa 2020.
2. Adamczewska-Stachura M., Plich P., *Porady praktyczne i dobre praktyki*, [w:] *Postępowanie w sprawach o ustalenie płci. Przewodnik dla sędziów i pełnomocników*, red. A. Bodnar, Warszawa 2020.
3. Andrzejewski M., [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 12, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, Warszawa 2010.
4. Andrzejewski M., *Ewolucja pieczy zastępczej przez pryzmat nowych regulacji prawnych*, *Teologia i Moralność* 2012, t. 11.
5. Andrzejewski M., Gąsiorek P., Ławrynowicz P., Synoradzka M., *Rodziny zastępcze – problematyka prawna*, Toruń 2006.
6. Andrzejewski M., *Ochrona praw dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej (dziecko – rodzina – państwo)*, Zakamycze 2003.
7. Andrzejewski M., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2004.
8. Andrzejewski M., *Sytuacja prawna wychowanka pieczy zastępczej*, [w:] *Status osób małoletnich – piecza zastępcza, kontakty, przysposobienie*, red. M. Andrzejewski, Warszawa 2020.
9. Arczewska M., *Tymczasowość rodzinnych form pieczy zastępczej w świetle wyników badań empirycznych*, *Prawo w Działaniu* 2021, t. 48, <https://doi.org/10.32041/pwd.4802>.
10. Balcer A., *Współczesne modele alternatywne wobec rodziny tradycyjnej*, [w:] *Kiedy myślimy Rodzina...*, red. M. Duda, K. Kutek-Sładek, Kraków 2016.
11. Bielska-Brodziak A., Boratyńska M., [w:] *System Prawa Medycznego*, t. 2, cz. 2, *Regulacja prawna czynności medycznych*, red. M. Boratyńska, P. Konieczniak, Warszawa 2019.
12. Błaszczak Ł., *Charakter prawny powództwa o zmianę płci. Dylematy na gruncie prawa procesowego cywilnego*, *Wrocławskie Studia Erazmiańskie* 2015, nr 9.
13. Bodio J., *Interes prawny a interes publiczny prokuratora wytaczającego powództwo w trybie art. 7, 57 i 189 k.p.c.*, *Palestra* 2015, nr 1–2.
14. Bodio J., *Uwagi o trybie postępowania o uzgodnienie płci*, *Gdańskie Studia Prawnicze* 2023, nr 1.
15. Boratyńska M., *Ustawa o uzgodnieniu płci a przygody transseksualistów w próżni legislacyjnej*, *Prawo i Medycyna* 2015, nr 3.

⁹¹ J. Bodio, *Interes prawny a interes publiczny prokuratora wytaczającego powództwo w trybie art. 7, 57 i 189 k.p.c.*, „Palestra” 2015/1–2, s. 51.

16. Boratyńska M., *Wolny wybór. Gwarancje i granice praw pacjenta do samodecydowania*, Warszawa 2012.
17. Bosek L., *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Warszawa 2012.
18. Burtowy M., Zajączkowska-Burtowy J., *Tożsamość dziecka w pieczy zastępczej (po 30 latach od uchwalenia Konwencji o prawach dziecka)*, Prokuratura i Prawo 2020, nr 1.
19. Caban Ł., Urbańska M., [w:] *Ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentysty. Komentarz*, red. M. Kopeć, Warszawa 2016.
20. Domański M., *Podstawa oraz skutki umieszczenia dziecka w tzw. pieczy bieżącej*, Warszawa 2023.
21. Dora M., *Niezgodność płciowa w najnowszej klasyfikacji chorób ICD-11*, Przegląd Psychologiczny 2022, t. 65, nr 2, <https://doi.org/10.31648/przegldpsychologiczny.7750>.
22. Filar M., *Glosa do uchwały składu 7 sędziów z 22 czerwca 1989 r., CZP 37/89*, Państwo i Prawo 1990, z. 10.
23. Filar M., *Prawne i społeczne aspekty transseksualizmu*, Państwo i Prawo 1987, z. 7.
24. Gawlik A., Bielska-Brodziak A., *Dzieci bez płci. Jak polski prawodawca rozwiązuje problemy osób interseksualnych. Część pierwsza*, Prawo i Medycyna 2016, nr 2.
25. Gębuś D., *Kreowane w mediach modele rodziny*, Edukacja i Dialog 2001, nr 4.
26. Gromadzki C., *Poczucie przynależności do danej płci jako kryterium przy zmianie oznaczenia płci w akcie urodzenia transseksualistów*, Przegląd Sądowy 1997, nr 10.
27. Haberko J., Agaciak A., *Współczesne wyzwania prawa rodzinnego w kontekście problemu zmiany płci*, [w:] *Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin profesora Jerzego Ignatowicza*, red. M. Nazar, Lublin 2015.
28. Haberko J., *Dopuszczalność zmiany płci u osoby małoletniej*, [w:] *Bezpieczeństwo rodziny wobec współczesnych wyzwań*, red. W. Lis, Lublin 2021.
29. Holewińska-Łapińska E., *Sądowa zmiana płci. Analiza orzecznictwa z lat 1991–2008*, [w:] *Studia i analizy Sądu Najwyższego*, t. 4, red. K. Ślęzak, Warszawa 2010.
30. Holewińska-Łapińska E., *Ustanowienie opieki a orzeczenie o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej*, Prawo w Działaniu 2008, t. 4.
31. Izdebska J., *Dziecko w rodzinie u progu XXI wieku. Niepokoje i nadzieje*, Białystok 2000.
32. Jagielski M., *Pojęcie danych medycznych i zasady ich ochrony*, [w:] *Ochrona danych osobowych medycznych*, red. K. Andres, E. Bielak-Jomaa, M. Jagielski, P. Kawczyński, M. Krasieńska, P. Litwiński, A. Sieradzka, K. Wojsyk, Warszawa 2016.
33. Jakimiec D., *Dysfunkcjonalność rodziny jako przedmiot postępowania wykonawczego w prawie rodzinnym i opiekuńczym*, Warszawa 2016.
34. Janiszewska B., *Zgoda na udzielenie świadczenia zdrowotnego. Ujęcie wewnątrzsyste-mowe*, Warszawa 2013.
35. Jędrejek G., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2017.
36. Kallalas P., *Korekta płci nastolatków. „Potrzeba regulacji procesu”*, <https://zdrowie.trojmiasto.pl/Korekta-zmiana-plci-u-nastolatkow-w-Polsce-Potrzeba-regulacji-procesu-n175116.html>.

37. Karczewska-Kamińska N., *Przymus leczenia i inne interwencje medyczne bez zgody pacjenta*, Warszawa 2018.
38. Karkulski J., Pyłko J., *Wątpliwości konstytucyjne w zakresie sądowej procedury zmiany płci*, Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ 2017, nr 2.
39. Klem A., *Ocena funkcjonowania rodzin zastępczych*, Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze 1993, nr 3.
40. Kmiecik B., [w:] *Ustawa o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta. Komentarz*, red. D. Karkowska, Warszawa 2021.
41. Kmiecik B., *Zmiana płci u dzieci jako wyzwanie dla prawa i społeczeństwa*, Family Forum 2016, nr 6.
42. Kuśmirek O., Sztandera F., *Prawne aspekty zmiany płci – glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 7 marca 2016 r., I ACa 1830/15*, Medyczna Wokanda 2017, nr 9.
43. Leń P., *Prawidłowa legislacja urzędowej zmiany płci w świetle rekomendacji europejskich oraz na tle najnowszych uregulowań w prawie obcym*, Przegląd Prawa Medycznego 2020, nr 1.
44. Lipski J., *Uwagi dotyczące poselskiego projektu ustawy o uzgodnieniu płci na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz poglądów doktryny*, Zeszyty Prawnicze 2014, nr 3.
45. Łuczyński A., *Dzieci w rodzinach zastępczych i dysfunkcjonalnych*, Lublin 2008.
46. Łukasiewicz J.M., *Prawne aspekty zmiany płci w wybranych państwach europejskich*, Toruń 2022.
47. Łukasiewicz R., *Dobro dziecka a interesy innych podmiotów w polskiej regulacji prawnej przysposobienia*, Warszawa 2019.
48. Łuków P., *Granice zgody: autonomia zasad i dobro pacjenta*, Warszawa 2005.
49. Malczewska M., [w:] *Ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentysty. Komentarz*, red. E. Zielińska, Warszawa 2022.
50. Marciniak J., *Treść i sprawowanie opieki nad małoletnim*, Warszawa 1975.
51. Matejek J., *Rodzina zastępcza jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze – wybrane aspekty społeczno-prawne*, Polityka Społeczna 2019, nr 2.
52. Matejek J., *Rodzinną pieczę zastępcza nad dzieckiem – formy pomocy i wsparcia w codziennym funkcjonowaniu oraz w sytuacjach trudnych – kryzysowych*, Kultura – Społeczeństwo – Edukacja 2022, t. 21, nr 1, <https://doi.org/10.14746/kse.2022.21.5>.
53. Michalik J., *Kiedy ciało jest więzieniem, a państwo strażnikiem. Analiza procedury zmiany płci metrykalnej ze szczególnym uwzględnieniem kryterium ustalenia płci*, Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ 2012, nr 2.
54. Michalska M., *Przetwarzanie danych o stanie zdrowia bez zgody strony procesu a dochodzenie praw przed sądem – glosa – II Ca 879/3*, Monitor Prawniczy 2014, nr 10.
55. Michalska M., Wojcieszak A., *Stwierdzenie transpłciowości w przypadku osoby pozostającej w związku małżeńskim*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza 2017, nr 95.
56. Olejniczak A., *Materialnoprawne przesłanki udzielenia rozwodu*, Poznań 1980.
57. Osajda K., *Transseksualizm w świetle prawa i praktyki sądów polskich*, Przegląd Sądowy 2004, nr 5.

58. Pisuliński J., *Glosa do uchwały składu 7 sędziów z 22 czerwca 1989 r., III CZP 37/89, Państwo i Prawo* 1991, z. 6.
59. Rozental K., *O zmianie płci metrykalnej de lege ferenda, Państwo i Prawo* 1991, z. 10.
60. Rusak-Romanowska P., *Bezpieczeństwo dzieci i ich prawo do ustalenia swojego pochodzenia w przypadku zmiany płci przez transseksualnego rodzica, Przegląd Prawno-Ekonomiczny* 2022, nr 4.
61. Safjan M., *Osamotnione dzieci. Rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka*, Warszawa 1983.
62. Sakowski Ł., *Zabiegi tranzycji płci u małoletnich powinny być zakazane*, <https://klubjagiellonski.pl/2023/02/10/zabiegi-tranzycji-plci-u-maloletnich-powinny-byc-zakazane/>.
63. Sobolewski P., [w:] *Ustawa o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta. Komentarz*, red. L. Bosek, Warszawa 2020.
64. Szeroczyńska M., *Procedura zmiany płci metrykalnej transseksualistów a ochrona prawa do życia prywatnego w prawie polskim i zagranicznym, Studia Prawnicze* 2009, z. 1–2.
65. Szwed M., *Przymusowe umieszczenie w zakładzie psychiatrycznym w świetle współczesnych standardów ochrony praw człowieka*, Warszawa 2020.
66. Tarnowska-Konka B., *Rodzina zastępcza jako alternatywna forma opieki, Kultura i Wychowanie* 2012, nr 3.
67. *Transpłciowe nastolatki w Polsce. Próba zrozumienia problemu*, <https://holistic.news/transplciowe-nastolatki-w-polsce-proba-zrozumienia-problemu/>.
68. Urbanowicz K., Bętkowska M., *Prawne aspekty zmiany płci – uwagi na gruncie prawa polskiego oraz wybranych krajów europejskich, Medyczna Wokanda* 2018, nr 10.
69. Wiącek M. [red.], *Postępowanie w sprawach o uzgodnienie płci. Poradnik*, Warszawa 2024.
70. Wicherek P., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Fras, M. Habdas, LEX/el. 2023.
71. Wilk A., *Prawne aspekty ograniczonej decyzyjności rodzica zastępczego wobec dziecka, Wychowanie w Rodzinie* 2020, t. 23, nr 2.
72. Wnukiewicz-Kozłowska A., *Autonomia jednostki w międzynarodowym prawie biomedycznym*, Wrocław 2019.
73. Wojcieszak A., *Autonomia pacjenta z zaburzeniami psychicznymi*, Warszawa 2022.
74. Wojcieszak-John A., *Płeć człowieka jako dobro osobiste, Consilium Iuridicum* 2023, wydanie specjalne, <https://doi.org/10.52097/ci.8494>.
75. Wosik-Kawala D., *Dziecko wychowywane w rodzinie zastępczej, Wychowanie w Rodzinie* 2015, t. 11, nr 1.
76. Zajączkowska-Burtowy J., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2021.
77. Żak M., *Prawo do sądu jako element zasady dobrego rządzenia w świetle orzecznictwa z zakresu praw człowieka, Palestra* 2020, nr 2.